

مجموعه نکته و تست

باستان شناسی

مجموعه نکات طلایی و آزمونی طبقه‌بندی شده
شامل ۲۰۰۰ نکته مهم و کلیدی از مباحث آزمون

سؤالات طبقه‌بندی شده براساس سر فصل‌های مصوب
با پاسخ‌های کاملاً تشریحی همراه با رفرنس‌دهی

دوره مادها

دوره هخامنشیان

دوره پارت

دوره ساسانی

پیش از تاریخ بین‌النهرین

پیش از تاریخ ایران

دوره اسلامی

مؤلف:

گروه مولفین

انتشارات
اندیشه‌ارشد

فهرست

بخش اول: باستان‌شناسی دوره تاریخ مادها.....	۵
بخش دوم: باستان شناسی و هنر دوره هخامنشیان.....	۱۷
سوالات تالیفی و آزمون باستان‌شناسی دوره تاریخ مادها و هخامنشیان.....	۲۹
پاسخنامه تالیفی و آزمون باستان‌شناسی دوره تاریخ مادها و هخامنشیان.....	۵۵
بخش سوم: باستان شناسی و هنر دوران اشکانی.....	۸۳
بخش چهارم: باستان شناسی و هنر ساسانی.....	۹۷
سوالات تالیفی و آزمون باستان‌شناسی دوره تاریخ پارت و ساسانی.....	۱۱۱
پاسخنامه تالیفی و آزمون باستان‌شناسی تاریخ پارت و ساسانی.....	۱۳۷
بخش پنجم: باستان شناسی پیش از تاریخ بین النهرین.....	۱۶۵
سوالات تالیفی و آزمون باستان‌شناسی پیش از تاریخ بین النهرین.....	۱۸۷
پاسخنامه تالیفی و آزمون باستان‌شناسی پیش از تاریخ بین النهرین.....	۲۰۸
بخش ششم: باستان شناسی پیش از تاریخ ایران.....	۲۳۱
سوالات تالیفی و آزمون باستان‌شناسی پیش از تاریخ ایران.....	۲۶۳
پاسخنامه تالیفی و آزمون باستان‌شناسی پیش از تاریخ ایران.....	۲۸۹
بخش هفتم: باستان شناسی و هنر دوران اسلامی.....	۳۰۹
سوالات تالیفی و آزمون باستان‌شناسی و هنر دوره اسلامی.....	۳۳۱
پاسخنامه تالیفی و آزمون باستان‌شناسی هنر دوره اسلامی.....	۳۶۱
سوالات آزمون سراسری باستان شناسی ۱۴۰۱.....	۳۸۱
پاسخنامه آزمون سراسری باستان شناسی ۱۴۰۱.....	۳۹۷
سوالات آزمون سراسری باستان شناسی ۱۴۰۲.....	۳۹۹
پاسخنامه آزمون سراسری باستان شناسی ۱۴۰۲.....	۴۱۵
سوالات آزمون سراسری باستان شناسی ۱۴۰۳.....	۴۱۷
پاسخنامه آزمون سراسری باستان شناسی ۱۴۰۳.....	۴۳۲

بخش اول

باستان‌شناسی دوره تاریخ مادها

باستان‌شناسی دوره تاریخ مادها

- باباجان تپه در نورآباد لرستان به علت آتش‌سوزی رها شده است.
- در کتیبه‌های سارگن دوم مادی‌ها از گوتی‌ها جدا شده‌اند.
- پایتخت اورارتوها وان یا توشپا بوده است.
- ماناها در هنگام وقوع جنگ بین ماد و آشور از متحدان مادها بودند.
- در سالنامه‌های شلمنصر سوم پادشاه آشور در سال ۸۳۴ ق.م نخستین اشاره به پارسها شده است.
- در سالنامه‌های شلمنصر سوم پادشاه آشور در سال ۸۳۶ ق.م از مادها برای نخستین بار نامبرده شده است.
- مادها در طول سالهای ۷۰۸ ق.م تا ۵۵۰ ق.م حکومت می‌کردند.
- پادشاهان ماد به ترتیب تاریخی عبارتند از: (۱) دیاکو (۲) فرورتیش (۳) کیاکسار (۴) آستیایگ
- هروdot پایتخت مادها را هگمتانه ذکر کرده و در کتیبه‌های تیگلات پیلسر اول به جای هگمتانه از امدانه نامبرده شده است که به معنی محل اجتماع می‌باشد و از روی شهرهای جلگه‌ای ساخته شده است.
- دیاکو در طول سالهای ۶۵۵ تا ۷۰۸ حکومت کرده و از او به عنوان متحدکننده مادها نیز نام می‌برند.
- فرورتیش پس از حمله به آشور در زمان آشور بانیپال شکست خورد و حکومت ۲۲ ساله‌اش به پایان رسید.
- هوخشتره (کیاکسار) شهر نینوا را محاصره کرد و بر مردمان آن پیروز شد.
- در سال ۶۰۶ یا ۶۱۲ ق.م دولت آشور به تصرف ماد و بابل در آمد.
- جنگ بین ماد و لیدی شش سال به طول انجامید و در سال هفتم (۵۸۵) کسوفی پدید آمد که تالس یونانی آن را پیش‌بینی کرده بود و جنگ متوقف شد و رود هالیس مرز دو کشور شناخته شد.
- از اقدامات مهم هوخشتره می‌توان به، تصرف نینوا، تصرف آسیای صغیر و اخراج سکاها از سرزمین ماد اشاره کرد.
- آستیایک دو اقدام (۱) سیاست کشورگشایی و (۲) سر و سامان بخشیدن به وضع داخلی کشور را در دستور کار خود قرار داده بود.
- با توجه به کتیبه‌های شلمنصر سوم مادها شش طایفه بودند که در آذربایجان و کردستان بودند.
- سه ایالت مهم ماد عبارتند از:

۱- ماد کبیر

۲- ماد آتروپاتن (آذربایجان کنونی)

۳- ماد راجیانا (ری)

- طبق گفته هروودوت شش قبیله ماد شامل بوسها، پارتاکن‌ها، استروخان‌ها، آریازانتاها، بودیها و مغ‌ها بودند.
- دو نقش مایه مهم بر سطح خارجی سفالینه‌های قبرستان B سیلک اسب و خورشید بودند.
- مهمترین محوطه‌هایی که در آنها آثاری از دوران ماد به دست آمده است عبارتند از: نوشیجان، باباجان، هگمتانه، گودین، قلی درویش، تپه صرم.
- آخرین کوشش مادی‌ها برای کسب قدرت مجدد در زمان هخامنشیان و توسط گئومات مغ صورت گرفت که بدست داریوش اول کشته شد.
- سکاها توسط هوخستره از بین رفتند.
- گل نوشته‌ها و سنگ نوشته‌های بین‌النهرین (آشور جدید) بعنوان مفصل‌ترین منبع مستقیم ماد به حساب می‌آیند و متعلق به قرن نهم هستند.
- اولین اشاره به مادها توسط شلمنصر سوم و آخرین بار هم در زمان آشور بانیپال در سال ۶۵۸ ق.م از مادها توسط دولت آشور جدید نامبرده شده است.
- منابع بابلی راجع به ماد شامل سالنامه‌های بنوپلسر، نبوکد نصر II و نبونید است.
- سفالهای مادی عموماً به رنگ‌های خاکستری، نخودی و قرمز کمرنگ هستند و در خمیره آنها ذرات ریز میکا هم دیده می‌شود.
- در بالاترین طبقه گیان (I) هم سفال مادی به دست آمده است.
- پتريا توسط جفري سامرز حفاری آن شروع شده است.
- پس از فروپاشی آشور شهر پتريا توسط مادها در کنار رود هالیس ساخته شده است.
- از پتريا بنام‌های کرکس داغ و قلعه کیکائوس نیز یاد شده است.
- شهر پتريا در سال ۵۴۷ ق.م بر اثر حملات کروزوس تخریب و از بین می‌رود.
- در کاوشهای تپه ازبکی توسط دکتر مجیدزاده در بالاترین نقطه تپه به بقایای یک دژ مادی برخورد شده است.
- در متون آشوری کلمه ماد به صورت مادی، آمادی و مانای نوشته شده است.
- در متون و زبان عیلامی از ماد به صورت ماتاپه یاد شده است.
- در زبان و متون عربی ماد را به صورت مارای نوشته‌اند.
- در زبان ارمنی از ماد به صورت ماد یاد شده است.
- در متون اشکانی ماد را به صورت مات نوشته‌اند.
- در متون بابلی ماده را به صورت اومان‌مند می‌خواندند و آن اصطلاحی بود که بین‌النهرینی‌ها در طول اعصار مختلف به اقوام مهاجری اطلاق می‌کردند که پیوسته از کوههای زاگرس به بین‌النهرین حمله می‌کردند.
- در دوره‌های اسلامی بجای ماد از کلمه ماه استفاده می‌کردند که منظور همان ماد است.

- پیراهن مادها ساراپیس، کلاه مادها تیار، خنجر مادی‌ها اکی نکس، شلوار مادها دراپه نام دارد و موجودیت اینها در تخت جمشید روشن می‌گردد.
- برخی دانشمندان سرزمین ماد را شامل ۴ ایالت ماد کبیر (اراک امروزی)، ماد آتروپاتن یا آذربایجان، ماد راجیانا (ری و تهران) و جی (اصفهان) می‌دانند.
- هروdot می‌گوید که مادها ۱۲۸ سال بر ایران حکومت کرده‌اند.
- اولین حمله فرورتیش لشکرکشی به انشان و شکست پارسها بود.
- یکی از مهمترین کارهای هوخشتره تقسیم لشگریان به واحدهای تخصصی بود و در زمان وی سکاها به مادها حمله کردند.
- سکاها به رهبری مادیس به ایران حمله کردند و مدت ۲۸ سال بر ایران حکومت کردند و سرانجام توسط هوخشتره در یک مهمانی همه آنها از بین رفتند.
- هوخشتره در سال ۶۱۵ ق.م سران سکایی را در یک مهمانی به هلاکت رسانید و به حکومت آنها در ایران پایان بخشید.
- در زمان شکست آشور توسط ماد و بابل در سال ۶۱۲ ق.م ساراکس پادشاه آشور بود.
- ناهوم پیامبر یهودی سقوط نینوا را توسط مادها به بهترین شکل گزارش داده است.
- جنگ هوخشتره و آلیاتیس در نزدیکی رود هالیس بود که ۶ سال به طول انجامید.
- پس از شش سال جنگ بین هوخشتره و آلیاتیس توسط یک بابلی و یک کلیکیایی معاهده صلح بین هر دو شاه برقرار شد و شهر پتريا توسط مادها در شرق رود هالیس که مرز بود، ساخته شد.
- موجودیت پنجره‌های کور اولین بار در معماری اورارتویی دیده می‌شود.
- عنصر اصلی در معماری مادها خشت و ملاط گل بود و در ساخت سقف‌های مسطح از تیر و ستون‌های چوبی استفاده می‌کردند.
- نقوش برجسته‌ها و سالنامه‌های آشوری مهمترین منبع برای شناخت معماری نظامی (دژ) ماد به شمار می‌روند.
- دژ مادی خاخار در حوالی همدان در اواخر قرن هشتم ق.م پادگان نظامی سارگن دوم بوده است.
- دژهای مادی عموماً بر روی بلندی ساخته شده و اطراف آنها را با خندق و کاشت درخت می‌پوشاندند.
- دژهای مادی کیشه سو که بر بلندترین نقاط آن شاخ گوزن دیده می‌شود، از روی نقوش برجسته موجود در دورشارکین مشخص شده است.
- دورشارکین و خورس آباد از مهمترین کاخهای سارگن دوم در بین النهرین اند.
- شهرهای پازاشی و کیشیسم از شهرهای مادی بوده‌اند که نقش قلعه‌های آنها در نقش برجسته‌های آشوری دیده می‌شود.

- در دوره حکومت مادها با موجودیت سه آتشدان که دوتای آنها در معابر مرکزی و غربی نوشیجان و سومی در کاپادوکیه است، روبرو هستیم و جنس همگی آنها از خشت است.
- بقایای استخوان گاو، گوسفند و خوک از نوشیجان تپه به دست آمده است.
- تالارهای ستون دار در دوره ماد بویژه در گودین و نوشیجان احتمالاً کاربرد آئینی و یا محل تجمع در مواقع ضروری بوده اند.
- مجموعه بناهای منسوب به ماد عموماً بر روی سکوها (صفه) سنگی یا خشتی بنا شده‌اند و این کار بعدها توسط هخامنشیان تقلید شده است.
- غربی‌ترین شهر و نقطه حکومت مادها پتیرا بوده است.
- تاج مادها Kidaris، نیزه Araskibaran، و کمان آنها acabaran نام داشت.
- در دوره حکومت مادها در محلهایی که در معرض دشمن قرار داشت محل‌های مستحکم دژ گونه‌ای بنام آلانی دنتوتی و نقاط مسکونی کوچکتر دیگری در اطراف آن بنام آلاتی سهروتی از طرف مردم ساخته می‌شد.
- تپه سیلک توسط گیرشمن حفاری شد و از طرف کاوشگر آن قبرستان B در بر گیرنده آثار مادی معرفی شده است.
- قبرهای تپه سیلک شیروانی شکل هستند.
- اشیاء سفالی قبرستان سیلک بصورت قوری منقاردار شبیه نوک پرندگان تزئینی بود.
- با توجه به نقوش به جای مانده قلاع اورارتویی و مادی بیشترین شباهت را به هم دارند.
- مادها در معماری از همسایگانشان من جمله ماناها، آشوریها، ایلامی‌ها و اورارتویی‌ها تأثیر پذیرفته‌اند.
- نقوش قصر سارگن ترکیب مختلف قلاع و معماری مادها را به خوبی نشان می‌دهند.
- گودین تپه در ۱۲ کیلومتری جنوب شرقی کنگاور واقع است و توسط کایلریانگ حفاری شد.
- طبقه‌ی دوم گودین تپه متعلق به دوره‌ی مادهاست.
- قدیمی‌ترین تالار ستوندار مادی از طبقه دوم گودین تپه به دست آمده است.
- ارتفاع تپه گودین ۳۰ متر و وسعت آن حدود ۵ هکتار است.
- کاوش‌های گودین تپه از ۷۱-۱۹۶۵ و ابتدا توسط دایسون و سپس یانگ پیگیری شد.
- سرپرست هیأت فرانسوی جستجوگر پایتخت مادها در همدان در سال ۱۹۱۳ م بر عهده فوسه بود.
- فون گال و هوف از گروههای مخالف مادی بودن گور دخمه‌های منسوب به ماد به شمار می‌روند.
- بیوار اشیاء نقره‌ای تپه نوشیجان را مطالعه و معرفی کرد.
- طبقه‌بندی عصر آهن غرب ایران به سه دوره: افق سفالهای خاکستری غرب قدیم، افق سفالی خاکستری غربی جدید و افق سفالی نخودی غربی جدید توسط کایلریانگ صورت گرفت.

- نوشیجان تپه در ۲۰ کیلومتری غرب ملایر واقع شده و وسعت آن ۸۰×۳۰ متر است و ارتفاع این تپه ۳۷ متر است.
- کار کاوش در محوطه نوشیجان از سال ۱۳۴۶ به سرپرستی دیوید استر و ناخ شروع شد.
- در محوطه نوشیجان سه دوره شناسایی شد که به ترتیب عبارتند از ماد، هخامنشی و اشکانی.
- مهمترین طبقه نوشیجان مربوط به طبقه اول است که از نیمه دوم قرن هشتم شروع و تا نیمه اول قرن ششم ادامه داشته است.
- قدیمی ترین بنای نوشیجان تپه مربوط به بنای جبهه غربی است و بنای آن مربوط به قبل از احداث تالار ستون دار است.
- تالار ستون دار نوشیجان تپه بر روی سکویی از خشت خام بنا شده و جهت آن شمالی - جنوبی و ۱۵×۲۰ متر عرض دارد.
- معبد اصلی نوشیجان تپه به صورت نیمه چلیپا است و پس از تخریب جهت حفاظت با لاشه سنگ پر شده است.
- مهمترین اثر نوشیجان تپه بنای معبد اصلی است که دارای درگاهی ۹۰ سانتیمتری است.
- در داخل بنای معبد اصلی نوشیجان پایه آتشدان و پنجره های تزئینی یا کور دیده می شود.
- دومین اثر مهم معماری نوشیجان اتاق ها و انبارها است.
- گنجینه نقره ای نوشیجان تپه از داخل اتاق نگهبانی به دست آمد.
- ابعاد عمده ی خشت های نوشیجان تپه $۴۰ \times ۲۵ \times ۱۳$ سانتی متر است.
- تونل نوشیجان تپه در قسمت غربی تپه و در بخش شمالی تالار ستون دار واقع شده است.
- طول تونل نوشیجان تپه ۲۰ متر و مساحت آن ۱۷۰×۱۸۰ سانتی متر است و جهت آن شرقی - غربی است.
- تونل نوشیجان دارای ۴۳ پله سنگی است و شبیه آن در گوردیون آسیای صغیر دیده شده است.
- گنجینه مکشوفه از نوشیجان شامل ۲۰۰ شی نقره ای بود و بیشتر آنها حلقه ای بودند.
- تالار ستون دار غربی نوشیجان قابل مقایسه با گودین و حسنلو است.
- نوشیجان تپه از دو قسمت تشکیل شده و بیشترین اطلاعات معماری ماد از این تپه به دست آمده است.
- ابعاد اتاق های نوشیجان تپه $۱۲ \times ۲/۵$ متر است.
- علت وجودی نوشیجان تپه معبد مرکزی بوده است.
- ابعاد معبد نوشیجان تپه ۱۱×۷ متر با ارتفاع ۸ متر است.
- از نوشیجان تپه بقایای استخوان سه نژاد اسب با جثه کوچک، متوسط و بزرگ شناسایی شده است.
- تپه باباجان برای نخستین بار در طی سالهای ۸-۱۹۶۳ م توسط خانم گاف از دانشکده لندن حفاری شد.
- تپه باباجان از یک تپه مرکزی و چند تپه کوچک تشکیل شده است.

- تپه مرکزی باباجان بصورت بیضی شکل است و سه دوره در آن شناسایی شده و این تپه به باباجان B نامگذاری شده است.
- کاربرد ساروج سبز یا خرمایی با ارتفاع ۵ سانتی‌متر در بین خشتها از ویژگی‌های دیوارسازی باباجان B است.
- از مهمترین یافته‌های باباجان تپه اتاق منقوش را می‌توان نام برد که از تپه شرقی بدست آمده است.
- از اتاق منقوش باباجان تعداد ۲۰۰ الی ۲۱۰ عدد آجر منقوش بدست آمد و احتمالاً به صورت کتیبه‌ای تزئینی در بالای دیوار بوده‌اند.
- ابعاد اتاق منقوش باباجان $۱۰/۵ \times ۱۲/۵$ متر است.
- بیشتر آرامگاه‌ها و گوردخمه‌های منسوب به ماد در کردستان و آذربایجان قرار دارند.
- آرامگاههای صخره‌ای مادها بر حسب نمای ورودی شان به سه دسته تقسیم شده‌اند.
- گور دخمه اسحاق وند فاقد فضای تدفینی یا قبر است.
- در نمای خارجی گوردخمه دکان داوود تصویر فردی با ردایی بلند و برسمی در دست دیده می‌شود.
- گور دخمه اسحاق وند در ۱۵ کیلومتری بین غرب و جنوب غربی هرسین واقع شده است.
- گور دخمه صحنه در ۶۰ کیلومتری کرمانشاه در سینه کوهی در ناحیه سراب صحنه قرار دارد.
- اولین نمونه‌های پنجره‌های کور در دوره ماد در نوشیجان تپه دیده می‌شود.
- کلرگاف تپه مرکزی و شرقی باباجان را حفاری کرد.
- نوشیجان یک، گودین دو و باباجان دو تقریباً همزمان‌اند.
- آتشدانهای بالای گور دخمه‌های سکاوند و قیزقاپان بصورت برجسته هستند.
- دو آتشدان در نوشیجان تپه وجود دارد که یکی از آنها در معبد غربی و در فضای بسته و دیگری در معبد مرکزی و بصورت آتشدان آزاد هستند.
- در سال ۱۹۴۰ م هرتسفلد برای نخستین بار به بررسی گور دخمه‌های منسوب به ماد پرداخت.
- در متون بابلی نو از مادها با نام «اومان مند» نامبرده می‌شود.
- شغل اصلی مادها شبانی بود و اسب، گاو، بز و گوسفند پرورش می‌دادند.
- از گور دخمه‌های دارای ستون آزاد (کامل) منسوب به ماد می‌توان به فخریکا، دکان داوود، صحنه و کورکیچ اشاره کرد.
- از گوردخمه‌های منسوب به ماد که بجای ستون، نیم ستون دارند می‌توان به قیزقاپان و دائودختر اشاره کرد.
- گور دخمه‌های منسوب به مادی که فاقد ستون یا نیم ستون هستند اکثراً در کرمانشاه و کردستان قرار دارند.

- در قسمت پائین گور دخمه دکان داوود تصویر حجاری شده مردی قرار دارد که حالت ایستاده و برسم بدست دارد.
- عده‌ای از محققین گور دخمه دکان داوود را متعلق به آستیگ می‌دانند.
- گوردخمه اسحاقوند (سکاوند) در شهرستان هرسین قرار دارد و متشکل از سه دخمه مجاور هم است.
- در بالای گور دخمه وسطی سکاوند نقش برجسته دو مرد با پوشش مادی شبیه لولوبیان و علامیان را ابعاد مختلف دیده می‌شود و دست‌ها را به حالت نیایش بالا برده‌اند.
- هرتسفلد نقش برجسته گور دخمه سکاوند را متعلق به گئوماتای مغ می‌داند و آن را استودان معرفی می‌کند.
- در بالای گور دخمه صحنه سمبل بالدار اهورا مزدا وجود دارد.
- سقف گور دخمه صحنه شیب‌دار و به شکل شیروانی می‌باشد.
- قبرها در گور دخمه صحنه در کف کنده نشده‌اند بلکه حدود ۵۰ سانتی‌متر بالاتر از کف و بصورت تابوت ایجاد شده‌اند.
- گور دخمه فخریکا در نزدیکی مهاباد واقع شده است.
- در اتاق گور دخمه فخریکا و همچنین ایوان این گوردخمه هر کدام دو ستون (جمعاً چهار ستون) برپا شده است.
- پاستون‌های گوردخمه فخریکا در قسمت ایوان بصورت زنگوله‌ای شکل و پا ستون‌های اتاق مقبره مکعبی هستند.
- گوردخمه دائودختر در کوه اونری در بخش فهلپیان فارس واقع شده و بجای ستون در هر طرف دو نیم ستون دارد.
- گوردخمه قیزقاپان در دهکده سورداشی کردستان عراق در نزدیکی سلیمانیه واقع شده است.
- نیم ستونهای گوردخمه قیزقاپان برخلاف سایر گوردخمه‌ها تمام سطح بیرونی را بصورت طولی اشغال کرده‌اند.
- در بالای ورودی گوردخمه قیزقاپان نقش برجسته دو نفر کمان بدست در حال اجرای مراسم مذهبی دیده می‌شود.
- در بالای گوردخمه قیزقاپان سه نقش برجسته نمادین از اهورامزدا، میترا و آناهیتا دیده می‌شود.
- اتاق مقبره قیزقاپان به سه اتاق کوچکتر تقسیم می‌شود که در کف هر کدام یک قبر به شکل وان حمام و به عمق ۶۰-۷۰ سانتی متر قرار دارد.
- گوردخمه کورکیچ (پسر و دختر) در نزدیکی قیزقاپان در دهکده شورناخ کردستان عراق واقع شده است.
- اولین نیایشگاه آتش در فضای بسته از نوشیجان تپه بدست آمده است.
- مقطع تالار ستون‌دار نوشیجان تپه مستطیل شکل بوده و بر دیوارهای آن مجموعاً ده طاقچه تزئینی دیده می‌شود.

- معماری طبقه یک باباجان قابل مقایسه با حسنلوی چهار، گودین دو و تالار ستوندار نوشیجان می باشد.
- گنجینه جیخون که آنرا معرف هنر ماد و هخامنشی می دانند در موزه بریتیش میوزیوم (موزه انگلستان) نگهداری می شود.
- از کاوش های باستان شناسی هگمتانه یک قوری مفرغی با تصویر نقش برجسته انسان بالدار بر روی آن بدست آمده است.
- از تپه هگمتانه دو شی کتیبه دار با خط میخی شامل لوح مفرغی و مهر استوانه ای منسوب به ماد به دست آمده است.
- دژهای مادی کی شیسو و باگایا در کاخ سارگن دوم آشوری به صورت نقش برجسته نشان داده شده اند.
- دژهای مادی خاخار در نقش برجسته های دور - شاروکیین واقع در نینوا نشان داده شده و مربوط به اواخر قرن هشتم ق.م است.
- بر روی یادمانهای سنگی گورهای داسکلیون واقع در ترکیه امروزی نگاره هایی از زنان مادی دیده می شود.
- در نقش برجسته های آشوری در نینوا مادها در حالت کوچ اجباری توسط آشوریها نشان داده شده اند.
- در نقش برجسته های آشوری در نینوا زنان مادی با صورت و موئی باز در حال حرکت با پیراهنی تنگ تا مچ پا با آستینی کوتاه نشان داده شده اند.
- به اعتقاد مورخین هخامنشیان لباس مادیها را تقلید کرده اند.
- در کتیبه های تخت جمشید کسانی که لباس مادی پوشیده اند ۵ نوع کلاه متفاوت بر سر آنها دیده می شود.
- در سال ۱۹۶۴ دایسون و کرافورد در زیویه واقع در شرق سقز به حفاری پرداختند و از سال ۱۳۵۴ آقای معتمدی سرپرستی حفاری در آنجا را به عهده گرفت.
- در برخی از گوردخمه های منسوب به ماد همچون دکان داوود طاقچه هایی برای قرار دادن نذورات کنده شده است.
- سقف آرامگاه قیزقاپان بشکل چوبی ساخته شده است.
- اتاق شیروانی بعلاوه ته ستونهای ناقوسی گور دخمه کیکاووس در آرامگاههای هخامنشیان تکرار شده اند.
- تصویر مرد در بالای گور دخمه های سکاوند، دکان داوود و قیزقاپان دیده می شود.
- گوردخمه های کورخ کیچ، دکان داوود، کیکاووس و فخریکا دارای ستون آزادند.
- گور دخمه های دائودختر فهلیان فارس و قیزقاپان دارای نیم ستون های ایوانی هستند.
- در بالای گور دخمه قیزقاپان و سکاوند آتشدان دیده می شود.
- در کنار گور دخمه قیزقاپان، سکاوند و آرامگاه شیرین و فرهاد قرص خورشید نشان داده شده است.
- ستونهای گور دخمه دائودختر در فهلیان فارس بصورت جفتی می باشند و دارای نوار گچبری هم هستند.
- گور دخمه کورخ کیچ دارای یک ستون است.
- گور دخمه های دکان داوود و شیرین بوچکه دارای طاق هلالی اند.

- پا ستون‌های گور دخمه دکان داوود مربعی شکل‌اند اما پا ستون‌های گور دخمه کیکاووس و فخریکا مکعبی شکل‌اند.
- نقش اهورا مزدا در گور دخمه قیزقاپان برعکس است.
- سرستون‌های گوردخمه‌های دائودختر و قیزقاپان به صورت حلزونی‌اند.
- در زمان هوخشتره نینوا به تصرف ایرانی‌ها در آمد است.
- از دوره چهارم تپه ازبکی به سرپرستی دکتر مجیدزاده در فلات مرکزی ایران قلعه مادی کشف شده است.
- اولوسونو پادشاه مادی است که در یکی از سالنامه‌های سارگن دوم از او سخن به میان آمده است.
- خط میخی کتیبه بیستون توسط گروتفند رمزگشایی شده است.
- استوانه معروف کوروش در سال ۵۳۸ ق.م و به زبان بابلی نوشته شده و از شهر باستانی بابل بدست آمده است.
- بر اساس نقوش برجسته آشوری و سنگ نگاره‌های مکشوفه از داسکیلیون می‌توان با قیافه زن مادی آشنایی پیدا کرد.
- گنجینه نقره‌ای مادی از طبقه یک نوشیجان بدست آمده است.
- کهن‌ترین تالار ستون‌دار دوره ماد از طبقه دو گودین تپه بدست آمده است.
- سفالهای دوران ماد به رنگهای نخودی، قرمز و خاکستری هستند.
- پیروزی مادها بر علیه آشور در سال ۶۱۲ ق.م توسط هوخشتره و با اتحاد دولت بابل رخ داد.
- کاوشگر نوشیجان تپه استروناخ، گودین تپه کایلریانگ و باباجان تپه کلرگاف مید بودند.
- در زمان هوخشتره، سکاها تحت فرمانروایی مادیس به ایران حمله کردند.
- محل کشف معابد مادی نوشیجان تپه است که توسط استروناخ حفاری شده است.
- در گوردخمه دائودختر واقع در فهلپان فارس سر ستون به شیوه ایونیک به کار رفته است.
- ظروف منقوش منسوب به دوره ماد از گورستان B سیلک کاشان بدست آمده‌اند.
- تپه سیلک و تپه ازبکی دو محوطه باستانی فلات مرکزی ایران هستند که از آنها آثار فرهنگی دوره ماد بدست آمده است.
- از محوطه‌های گودین، نوشیجان و باباجان سنجاق قفلی مادی بدست آمده است.
- معادل فارسی ساراپیس پیراهن مادی است و معادل آکیناس به معنی خنجرمادی است.
- تعدادی از اشیاء گنجینه جیحون به دوره ماد تعلق دارند.
- در بالای ورودی گور دخمه قیزقاپان نمادهایی از اهورامزدا، میترا و آناهیتا به نمایش گذاشته شده است.
- اتاق و آجرهای منقوش مادی از تپه مرکزی باباجان به دست آمده است.
- برای نخستین بار در سالنامه‌های شلمانر سوم شاه آشور از مادها سخن به میان رفته است.

- بر اساس نقوش برجسته آشوری از زمان آشور نصیرپال تا زمان آشور باینپال و سنگ نگاره‌های تخت جمشید می‌توان با قیافه‌های مادی‌آشنایی پیدا کرد.
- آمادای در شرق دریاچه ارومیه واقع شده و سالنامه‌های شلمانر سوم پادشاه آشور در رابطه با این محل اطلاعاتی را در اختیار ما قرار می‌دهند.
- برای بازسازی قلاع مادی بایستی به نقوش برجسته آشور نو مراجعه کرد.
- در بالای گوردخمه‌های قیزقاپان و سکاوند نقوش برجسته وجود دارد.
- کی شیسو و باگایا دو قلعه مادی می‌باشند که نامشان در کاخ سارگن دوم آشوری به نمایش گذاشته شده است.
- سه رویداد مهم فرهنگی عصر آهن شامل تدفین در قبرستانها، استفاده از فلز آهن و تولید سفال خاکستری می‌باشد.
- معبد نیمه چلیپایی مادی توسط استروناخ از نوشیجان تپه بدست آمده است.
- دوشی کتیبه‌دار با خط میخی شامل لوح مفرغی و مهر استوانه‌ای که منسوب به دوره ماد هستند از همدان به دست آمده‌اند.
- به طور کلی آتشدانهای مادی از نوشیجان، قیزقاپان، سکاوند و کاپادوکیه بدست آمده‌اند که شامل آزاد و نقش برجسته می‌باشند.

بخش دوم

باستان شناسی و هنر دوره هخامنشیان

باستان‌شناسی و هنر دوره هخامنشیان

- برای نخستین بار در سال ۸۳۴ ق.م در سالنامه‌های آشوری شلمانر سوم از کشوری تحت عنوان پارسوا در جنوب و جنوب غربی دریاچه ارومیه نامبرده شده است.
- در زمان حکومت فرورتیش پادشاه ماد و پس از آن پارس‌ها تابع دولت ماد بوده‌اند.
- هر دولت پارسها را به شش قبیله یکجانشین (شهری و روستایی) شامل پاسارگادیان، مرفیان، ماسپیان، پانتالیان، دژوسیان و گرمانیان و چهار قبیله چادرنشین شامل داییها، مردها، دروپیکها و ساگاریتها تقسیم کرده است.
- هرودوت می‌گوید که هخامنشیان از قبیله پاسارگادیان بوده‌اند و در پارس اقامت داشته‌اند و سر سلسله آنها هخامنش بوده است.
- کوروش دوم که به کوروش کبیر معروف است بنیانگذار امپراطوری هخامنشی محسوب می‌شود.
- کوروش کبیر در جنگ با ملکه ماساژت‌ها (تیره‌ای از سکاها) کشته شد و مقبره او در پاسارگاد است.
- در ساتراپی سارد واقع در آسیای صغیر آرامگاه تمام سنگی مشابه آرامگاه کوروش بدست آمده است.
- تأسیس سپاه جاویدان و جاده شاهی از شوش تا سارد بطول ۲۵۰۰ ک از اقدامات داریوش کبیر است.
- کمبوجیه نام پسر کوروش و دومین شاه هخامنشی است که هرودوت به وی لقب جبار داده است.
- از منابع کتبی موجود درباره هخامنشیان بایستی به سنگ نوشته‌های شاهان هخامنشی، لوح‌های سنگی تخت جمشید و گزارش‌های مفصل نویسندگان یونانی و رومی اشاره کرد.
- پایتخت‌های هخامنشیان عبارتند از: انشان، هگمتانه، بابل، شوش، تخت جمشید و پاسارگاد.
- تاج نگهبان چهار بال در کاخ دروازه پاسارگاد همانند تاج‌های پادشاهان مصر است.
- در محوطه شوش تدفین تابوتی از دوران هخامنشی کشف و شناسایی شده است.
- از کتیبه‌های آشوری چنین بر می‌آید که از زمان شلمنصر تا زمان آسارهادون پادشاهان پارسوا جزء و تابع آشور بوده‌اند.
- کوروش در بیانیه‌ی بابل نسب خود را به چش‌پش دوم می‌رساند و او را شاه انشان می‌خواند.
- جنگ پتریوم بین کوروش و کروزوس در پایتخت هیتیها اتفاق افتاد و در این جنگ کروزوس فرار کرد و در سارد کشته شد.
- کمبوجیه برای نخستین بار به مصر لشکر کشید و طرح این جمله در زمان پدرش ریخته شده بود.
- نخستین جنگ بین مصر و پارس در منطقه پلوز رخ داد و فتح با پارسها بود.
- کتیبه بیستون نسبت خودکشی را به کمبوجیه داده است.
- بخشش مالیات به مدت سه سال و معافیت سربازی از مهمترین اقدامات بردیای دروغین به شمار می‌روند.

- هفت نفر بر علیه بردیای دروغین قیام کردند که عبارتند از: داریوش، اتانن، گبریا، هیدارن، اسپاتی نیس، مگابیز و اینتافرن.
- کتزیاس پزشک و مورخ یونانی بود که در دربار اردشیر دوم خدمت می‌کرد.
- ماگوفونی به معنی مغ‌کشی است و این روز بزرگترین عید دولت پارسها است و در این روز گئومات مغ و هر مغی که بر سر راه پارس‌ها بود کشته شدند.
- هخامنشیان در هنگام تصرف آتن ارگ آن را به انتقام شهر سارد آتش زدند.
- هنر ایران در زمان هخامنشیان ترکیبی و زاینده تخیلات شاه بود و هنر هم کاملاً درباری بود.
- عنصری که در معماری هخامنشی چشمگیرتر و آن را از هنر آشور و غیره جدا می‌سازد اهمیت زیاد دادن هخامنشیان به ستون است.
- پاسارگاد در ۴۳ ک تخت جمشید و در یک مجموعه بطول ۲/۵ ک بر پا گردیده است.
- محوطه پاسارگاد بدستور کوروش دوم در فاصله‌های سالهای ۵۵۹-۵۵۰ ق.م ساخته شده و پایتخت اولین و دومین شاهان هخامنشی بوده است.
- فرهنگ‌های بابل و بخصوص آشور بیشترین تأثیر را بر هنر هخامنشی داشته‌اند.
- یکی از مهمترین عناصر معماری دوره هخامنشی ایجاد صفه مصنوعی است که پشت آن بطرف کوه بوده و بر روی آن کاخهای شاهان بنا می‌شد.
- پایه ستونهای هخامنشی عمدتاً چهار گوش یا بشکل گلدان برگشته با شیارهای عمودی می‌باشند.
- اغلب سرستونهای هخامنشی به شکل جانوران واقعی همچون گاو و شیر یا جانوران افسانه‌ای مانند عقاب افسانه‌ای (گریفون) و گاو مرد (لاماسو) هستند که به صورت جفت و پشت به هم روی ستون قرار می‌گرفته‌اند.
- نام قدیم پاسارگاد احتمالاً پارسه گد به معنای اردوگاه پارسیان می‌باشد و طرح نظامی و دژ مانند آن نیز این مطلب را تأیید می‌کند.
- در محوطه پاسارگاد باستان‌شناسانی همچون هرتسفلد، علی سامی و دیوید استروناخ به کاوش و حفاری پرداخته‌اند.
- نام پاسارگاد در لوحه‌های ایلامی تخت جمشید بصورت باتراکاتاش و باشراکادا آمده است.
- مجموعه ساختمانهای پاسارگاد شامل بنای دروازه، تالار بار عام و کاخ مسکونی است که توسط هرتسفلد کشف شدند.
- آناکسیمن معلم اسکندر نام پاسارگاد را بصورت پارسه گرد ذکر کرده است.
- نخستین مسافر اروپایی که پاسارگاد را در کتابش منعکس کرده است باربارو و در سال ۱۴۷۲م بوده است.
- مجموعه محوطه پاسارگاد در محوطه‌ای به ابعاد ۳×۲ ک پراکنده است و این محوطه فاقد برج و بارو است.
- پاستون‌های پاسارگاد مربع شکل و ارتفاع آنها ۱۳ متر است.
- سه نوع کتیبه به زبانهای پارسی باستان، عیلامی و بابلی در پاسارگاد بدست آمده است.

- اکثر کتیبه‌های مجموعه پاسارگاد در بالای نقش فرشته بالدار و بر دیوارهای طرفین ایوان ستوندار اصلی کنده کاری شده‌اند.
- آرامگاه کوروش کبیر بر روی سکوی سنگی متشکل از هفت طبقه و بصورت پله پله ساخته شده است.
- از لحاظ پلان آرامگاه شبیه زیگورات چغازنبیل است.
- طول و عرض اضلاع آرامگاه کوروش کبیر 12×13 متر با مساحت ۱۵۶ متر و ارتفاع ۱۱ متر می‌باشد.
- سقف آرامگاه کوروش شیروانی و بام آن دو پشته‌ای است.
- در سال ۱۹۶۱ در بزیر آرامگاهی مشابه آرامگاه کوروش کبیر توسط واندنبرگ کشف شد.
- در سال ۱۸۲۱ م جیمز ریچ برای اولین بار با اطلاعاتی که از متون یونانی بدست آورده بود این بنا را آرامگاه کوروش کبیر معرفی کرد.
- سقف شیروانی شکل آرامگاه کوروش قابل مقایسه با معبد اوراتویی موساسیر و قبرهای گورستان B سیلک است.
- در ساتراپی سارد واقع در آسیای صغیر آرامگاه تمام سنگی مشابه مقبره کوروش متعلق به آبراداتس و همسرش پانته آ از نجبای پارس بدست آمد.
- محوطه مقدس (تل تخت) بصورت مستطیل شکل در ضلع شمال غربی دشت پاسارگاد و بر روی یک بلندی کوچک پله دار قرار دارد.
- یک جفت آتشدان واقع در محوطه مقدس قابل مقایسه با آتشدانهای هخامنشی نقش رستم و کاپادوکیه هستند.
- آرامگاههای واقع در بز پر فارس و ساتراپی سارد مشابه آرامگاه کوروش کبیر هستند.
- بنای زندان سلیمان (برج پاسارگارد) واقع در ۱/۵ ک کاخ کوروش در پاسارگاد از لحاظ شکل و پلان شبیه بنای کعبه زرتشت در نقش رستم است.
- از محوطه باستانی شوش آثار مهمی همچون مجسمه سنگی داریوش، استل نارمسین و قانون حمورابی به دست آمده است.
- مهمترین بناهای هخامنشی واقع در شوش شامل کاخ داریوش، آپادانای شوش و کاخ اردشیر دوم است.
- کاخ داریوش بر روی تپه آپادانای شوش واقع شده است.
- تپه‌های چهارگانه شوش شامل آپادانا، آکروپل، شهر شاهی و شهر صنعتگران است.
- مهمترین اثر هخامنشی در شوش کاخ آپادانا است که توسط داریوش ساخته شده است.
- کاخهای هخامنشی دارای چهار بخش دروازه اصلی، تالار پذیرایی، تالار بار عام و اتاقهای مسکونی هستند.
- کتیبه‌های مختلفی از داریوش کبیر و اردشیر از آپادانای شوش بدست آمده که چگونگی ساخت یا تعمیرات بناهای این محوطه را شرح می‌دهند.
- بیشتر حفاران و باستان شناسان محوطه شوش فرانسوی‌ها بوده‌اند.
- نقشه کامل کاخ آپادانی شوش داریوش در سال ۱۳۲۷ هـ ش توسط مسیون فرانسوی آشکار شد.

- کاخ آپادانای شوش نه تنها توسط اسکندر سوخت بلکه در زمان ساسانیان شاپور دوم شهر جدیدی به نام ایرانشهر را در این محل بنا کرد که بیشتر آن را محو کرد.
- بر روی کتیبه‌های کشف شده کوروش کبیر از آپادانای شوش جزئیات تزئین و نقاشی کارگران ملل مختلف در ساخت این کاخ شرح داده شده است.
- بر روی کتیبه‌های کشف شده اردشیر دوم از آپادانای شوش شرح بازسازی این بنا توسط وی پس از آتش‌سوزی این کاخ در زمان پدرش ذکر شده است.
- تمامی تزئینات کاخ آپادانای شوش با آجرهای لعابدار صورت گرفته و فقط ستونها و پاشنه دروازه‌ها از سنگ ساخته شده‌اند.
- مهمترین نقوش آجرهای لعابدار آپادانی شوش ردیف سربازان جاویدان (ردیف تیراندازان) و ردیف شیرها می‌باشند.
- در ساخت آجرهای لعابدار شوش از گچ نیخته استفاده شده که این عمل در آشور و بخصوص بابل از مدت‌ها قبل رسم بوده است.
- سرستون‌های آپادانای شوش بصورت لاماسوا یا دو گاو پشت به هم هستند.
- بخش بیرونی حاشیه فرش پازیریک شامل نقوش تکراری از جانوران افسانه‌ای بالدار و پس از آن یک ردیف سوار یک در میان ایستاده و سوار بر اسب است.
- آپادانای تخت در سه جهت شرقی و غربی و شمالی دارای سه ایوان است.
- تخت جمشید که مهمترین اثر معماری هخامنشیان می‌باشد در دامنه کوه رحمت واقع در مرودشت استان فارس قرار دارد.
- ساخت بنای تخت جمشید را داریوش اول آغاز کرد و جانشینان او آن را ادامه دادند.
- وسعت کلیه ساختمان‌های روی صفه تخت جمشید در حدود ۱۳۵۰۰۰ مترمربع است.
- تخت جمشید در حقیقت یک پایتخت و کاخ تشریفاتی بوده که شاهان هخامنشی اواخر زمستان و عید نوروز را در آنجا می‌گذراندند.
- تنها راه موجود برای راهیابی به صفه و مجموعه کاخ‌های تخت جمشید از طریق پلکانهای بزرگ ورودی است که بدون ملاط به هم متصل شده‌اند و تعداد پلکانهای هر طرف ۱۱۰ عدد است.
- مهمترین کاخ تخت جمشید از هر نظر کاخ آپادانا یا داریوش بزرگ است.
- تالار مرکزی کاخ آپادانا دارای ۳۶۰۰ متر مربع مساحت و ۳۶ ستون سنگی در ۶ ردیف می‌باشد.
- پلان و نقشه آپادانای تخت جمشید مشابه آپادانای شوش است.
- کاخ آپادانا دارای پلکانهای سنگی شمالی و شرقی است و با نقوش برجسته تزئین شده‌اند.
- پلکان شرقی آپادانا دلیل اینکه قرن‌ها زیر خاک باقی مانده تقریباً سالم است در حالیکه نقوش پلکان شمالی تقریباً از بین رفته است.

- نقوش پلکان آپادانا مراسم جشن نوروز در حضور شاه و بزرگان مملکتی و آوردن هدایا بوسیله نمایندگان ملل مختلف به دربار هخامنشیان را نشان می‌دهد.
- در میان انبوه نقوش تخت جمشید نقش زن به هیچ وجه دیده نمی‌شود.
- نقش مگس پران بر روی دروازه‌های شمالی و جنوبی تالار سه دروازه نقش شده است.
- در یکی از حجاریهای پلکان شمالی آپادانا داریوش به وسیله نمایندگان ۲۸ ملت حمل می‌شود.
- هرتسفلد در کاوش‌های تخت جمشید در گوشه شمال شرقی و جنوب شرقی آپادانا به دو لوح زرین و سمین برخورد کرد.
- طول پلکان شرقی آپادانا ۸۴ متر است و بر روی آن سه ردیف نقوش انسانی دیده می‌شود.
- بر روی پلکان شرقی آپادانا نمایندگان ۲۳ ملت مختلف دیده می‌شود.
- تالار صد ستون متعلق به خشایار شاه است و از لحاظ وسعت بزرگترین تالار و کاخ پذیرایی مجموعه تخت جمشید است.
- نام دیگر صد ستون تالار تخت است.
- کاخ صد ستون دارای ۸ ورودی و خروجی بوده است و به این دلیل به تالار تخت هم معروف است.
- در کاخ صدستون نقش پیروزی شاه بر حیوان افسانه‌ای دیده می‌شود.
- کاخ مرکزی تخت جمشید به قصر سه دروازه نیز معروف است و وجه تسمیه آن بدین خاطر است که این کاخ در وسط سایر کاخها قرار دارد.
- کوچکترین کاخ تخت جمشید کاخ مرکزی است.
- در تنها محلی که در تخت جمشید پارسیها و مادیه‌ها هر کدام در یک طرف دیده می‌شوند، کاخ مرکزی است.
- کاخ هدیش از کاخهای اختصاصی خشایار شاه است.
- کاخ هدیش بر جنوب صفه تخت جمشید و در بالاترین قسمت صخره طبیعی قرار گرفته است.
- پنجره‌های کاخ هدیش با نقوش تزئین شده‌اند و در کاخهای دیگر این کار دیده نمی‌شود.
- کاخ تچر بوسیله داریوش اول بنا شده است و طبق کتیبه میخی داخل این کاخ نام آن تچر بوده است.
- به علت صیقلی بودن سنگهای کاخ تچر این بنا به تالار آئینه نیز معروف است.
- در کاخ تچر صحنه نبرد شاه با حیوان افسانه‌ای، نقش خدمه‌های اشیاء بدست، ۱۸ کتیبه متعلق به مضمون حجاریهای کاخ و مانده‌هایی از فرش گچی کف اتاقها باقیمانده است.
- دروازه ملل مربوط به خشایار شاه است و دو گاو عظیم الجثه بالدار با سر انسان متأثر از سبک آشور نگهبان آن هستند.
- در تخت جمشید علاوه بر کاخها، چاه سنگی، استخر سنگی و آرامگاه اردشیر دوم و سوم نیز وجود دارد.
- سر ستون‌های کاخهای تخت جمشید بصورت گاو، شیر، گریفون و لاماسوا هستند.
- دیولافوا و همسرش نخستین کسانی بودند که به بررسی پاسارگاد پرداختند.

- گاردان از نخستین بازدیدکنندگان اروپایی از بیستون است که تصور می‌کرد سنگ نگاره داریوش و افراد او، حواریون مسیح هستند.
- دهانه غلامان در استان سیستان و بلوچستان واقع شده است و یک شهر هخامنشی است.
- در دهانه غلامان آثاری از خانه‌های شخصی، ساختمانهای دولتی، اجتماعی و مذهبی از هخامنشیان در کنار هم مشاهده می‌شود.
- در ساخت بناهای دهانه غلامان از خشت خام استفاده شده است.
- توزی و شراتو که باستان‌شناسان ایتالیایی هستند در دهانه غلامان حفاری کرده‌اند.
- کتیبه بیستون در ششمین سال سلطنت داریوش اول نقش شده است.
- از روی مقایسه کتیبه بیستون و گنج نامه راولینسون موفق به کشف خواندن خطوط میخی شد.
- مهمترین اثر نوشتاری دوره هخامنشی و ایران باستان کتیبه بیستون است.
- کتیبه بیستون شامل دو قسمت نقوش برجسته و کتیبه است و تعداد نقوش برجسته آن شامل ۱۳ نفر است.
- در نقش برجسته بیستون در زیر پای داریوش گئومات مغ قرار دارد.
- در کتیبه بیستون در مقابل داریوش اول ۹ نفر از یاغیان یا شاهان ممالک مغلوب نقش شده که در کتیبه به شاهان دروغین معروف هستند که دستهایشان از پشت بسته شده است.
- داریوش اول در کتیبه بیستون اسامی اجدادش را هم ذکر کرده است.
- در زمان داریوش و با استناد کتیبه بیستون نوشتن نسب نامه رواج یافته است.
- کتیبه بیستون نتیجه ۱۹ جنگ موفق داریوش اول است.
- کتیبه بیستون به خط میخی و به سه زبان پارسی باستان، ایلامی و بابلی نوشته شده است.
- گئوبره نیزه‌دار و وینده فرنه کماندار دو نفر همراه داریوش هستند که در بیستون در پشت سر وی قرار دارند.
- اسامی اسرای نقش برجسته بیستون بر بالای سر، زیر پا و روی لبانشان نقر شده است.
- احتمالاً نقش برجسته بیستون از روی نقش برجسته آنوبانی نی در سر پل ذهاب الگوبرداری شده است.
- در کتیبه بیستون داریوش ممالک قلمرو خود، اسامی کوهها، رودها، دژها، شهرها، افراد، ماه، سال و... را ذکر کرده است.
- داریوش در کتیبه بیستون ابداع خط جدید پارسی باستان را به خود نسبت می‌دهد.
- در زمان داریوش نسخه‌هایی از کتیبه بیستون تهیه و به مناطق مختلف قلمرو هخامنشی فرستاده شده که نمونه آن در جزیره آلفانتین و بابل یافت شده است.
- کعبه زرتشت بنایی است سنگی و مکعبی شکل که در نقش رستم و در مقابل گور دخمه‌های هخامنشی واقع شده است.
- گور دخمه‌های هخامنشی صلیبی شکل‌اند.

- گوردخمه‌های نقش رستم مربوط به داریوش اول، خشایار شاه، اردشیر اول و داریوش دوم هستند.
- در نمای گوردخمه داریوش اول نقش چهار ستون با کله گاو دیده می‌شود.
- کف اتاقهای برازجان با ملاط سبز اندود شده است و کف این بنا متشکل از چهار کف متمایز است.
- هنر فلز کاری هخامنشی بیشتر تحت تأثیر هنرمندان اورارتو و فریگ بوده است.
- تنها جام تاریخ دار هخامنشی از قبر شاهزاده‌ای در شوش بدست آمده است.
- در اتاق خزانه تخت جمشید ۶۰۰ ظرف سالم و شکسته توسط هیئت شیکاگو بدست آمد.
- منشی‌های شاهان هخامنشی و بویژه داریوش را اکثراً ایلامیها تشکیل می‌دادند.
- در زمان هخامنشی مکاتبات اداری و فرمان‌ها با خط و زبان آرامی و بیشتر بر روی چرم یا پاپیروس نگاشته می‌شد.
- گروتفند دانشمند آلمانی نخستین کسی بود که با استفاده از کتیبه‌های تخت جمشید موفق به بازخوانی نشانه‌های حروف میخی شد.
- اکثر مهرهای دوره هخامنشی بر روی سنگهای قیمتی حک شده‌اند و بیشتر آنها هم بشکل استوانه‌ای‌اند.
- در زمان هخامنشیان افراد ویژه مهرهای حلقه‌ای یا مسطح داشته‌اند.
- سرزمین اصلی مهرهای مسطح بابل است.
- مهر استوانه‌ای داریوش که سوار بر ارابه و در حال تیراندازی به شیرهای مهاجم است از شهر طیس در مصر بدست آمده و این مهر دارای کتیبه‌ی سه زبانه پارسی باستان، عیلامی و بابلی است.
- از قرن ۵ ق.م مهرهای هخامنشی به تقلید از یونانیها به مدور یا بیضی شکل تبدیل می‌شوند.
- حدود ۳۰۰ مهر از زمان هخامنشیان از کاوشهای داسکیلیوم بدست آمده است.
- نمونه‌هایی از مهرهای داریوش از طیس، مصر، داسکیلیوم و ساردس بدست آمده است.
- بر روی مهرهای داسکیلیوم نقش زنان، صحنه‌های قربانی و آتشدان دیده می‌شود.
- الواح گلی تخت جمشید مربوط به فاصله سالهای ۴۹۴-۵۰۹ ق.م مقارن با اواسط سلطنت داریوش می‌باشند.
- کتیبه‌های سنگی گنجنامه همدان متعلق به داریوش و خشایار شاه هستند.
- کتیبه کانال سوئز داریوش اول با موضوع احداث کانال ارتباطی رود نیل به دریای احمر با چهار زبان پارسی، بابلی، عیلامی و مصری نوشته شده است.
- در یکی از کتیبه‌های تخت جمشید داریوش اول ممالک قلمرو ایران ذکر شده است.
- کتیبه دیوان در موزه ملی نگهداری می‌شود و دو نمونه از آن در تخت جمشید و یک نمونه هم در پاسارگاد بدست آمده است.
- کتیبه دشت مرغاب در محل معروف قبر مادر سلیمان از کوروش است.
- متمم کتیبه بیستون در خود بیستون قرار دارد و تعداد کلمات آن ۱۵۰ حرف است.
- استوانه بلوری داریوش از مصر بدست آمده است.

- کتیبه وان واقع در شرق ترکیه مربوط به خشایار شاه است.
- شغل اکثریت زنان بر روی لوح‌های تخت جمشید خیاطی است.
- بر روی الواح تخت جمشید حقوق نوزادان پسر دو برابر نوزادان دختر بوده است و این تنها فرقی است که بین جنسیت قرار دارد.
- بر روی لوح‌های گلی تخت جمشید نام ۴ تن از زنان شاهی ذکر شده است.
- سکه‌های دریک داریوش در کارگاه‌های سارد ضرب می‌شدند.
- سکه‌های طلایی دوران هخامنشی دریک و سکه‌های نقره‌ای شکل نام داشتند.
- در زمان هخامنشیان انواع تدفین‌ها همچون دفن در کف خانه، دفن در کندوی گلی، دفن با تابوت، خاک کردن و غیره انجام می‌گرفته اما شاهان و درباریان بلندپایه در گور دخمه‌ها دفن می‌شدند.
- گور دخمه داریوش تنها گور دخمه کتیبه‌دار هخامنشی است.
- داریوش در قسمت فوقانی گور دخمه‌اش بوسیله نمایندگان ۲۸ ملل مختلف حمل می‌شود.
- گور دخمه داریوش سوم به صورت ناتمام در جنوب تخت جمشید قرار دارد.
- فرش پازیریک در سال ۱۳۲۷ توسط رودنکو در آلتای مغولستان از قبر یک سکایی بدست آمد.
- مساحت فرش پازیریک ۱۸۳×۲۱۰ سانتی متر است.
- مهمترین مکانهای ساخت سفال دوره هخامنشیان فارس، همدان و خوزستان هستند.
- چون نیزه دست سربازان جاویدان هخامنشیان در قسمت پائین به یک انار ختم می‌شود آن را سیب بر می‌گویند.
- نقش سپرهای چهارگوش هخامنشی بر روی فرش پازیریک و کاخ داریوش دیده می‌شود.
- تیولهای نظامی هخامنشی فقط در بابل و مخصوص نظامیان بودند.
- مهرهای استوانه‌ای هخامنشی را می‌توان از روی نقش فروهر و لباس مادی و پارسی افراد شناسایی کرد.
- مهر بدست آمده از سواحل ساردس در آسیای صغیر با کتیبه پارسی متعلق به خشایار شاه است.
- اثر مهر مربوط به کوروش بزرگ از خزانه داریوش در تخت جمشید بدست آمده است.
- سکه دریک داریوش اول را می‌بایستی اولین سکه تاریخ ایران و اولین سکه طلای خالص ضرب شده در دنیا دانست.
- نقش کماندار سکه‌های هخامنشی به Melophore معروف است.
- طبق آزمایشات رادیوکربن قدمت فرش پازیریک به ۳۵۰-۵۰۰ ق.م بر می‌گردد.
- فرش پازیریک در موزه آرمیتاژ سن پترزبورگ نگهداری می‌شود.
- بر روی فرش پازیریک ردیفهایی از حیوانات و جانوران افسانه‌ای و طبیعی و نقوش زنان نیز دیده می‌شود.
- در طول جاده سارد-شوش ۱۱۱ منزلگاه وجود داشته است و طی ۹۰ روز این مسیر طی می‌شده است.
- کتزیاس ۱۷ سال پزشک داریوش دوم و اردشیر دوم بوده است.
- قدیمی‌ترین ساتراپی هخامنشی در سال ۵۸۵ توسط کوروش در سارد تأسیس شده است.